

Wigner Jenő, a fasori diák

„A tudomány sosem képes a természet rejtélyeit megoldani, mivel a rejtélynek mi magunk is részesei vagyunk.”
(Max Planck)

Az Európai Fizikai Társaság (EPS) a Budapest-Fasori Evangélikus Gimnáziumot a volt tanítvány, Wigner Jenő emlékére 2015. április 23-án fizikai emlékhellyé nyilvánította, Európában huszadikként. Az emlékhely avatási ünnepélyén, és az azt követő Wigner Konferencián köszöntőt mondott, illetve előadást tartott többek között *Luisa Cifarelli*, az EPS előző elnöke, *Kroó Norbert* akadémikus, az EPS tiszteletbeli tagja, iskolánk igazgatója, *Hajdó Ákos*, valamint jelenlétével megtisztelte az eseményt *Liptay György*, a Budapesti Evangélikus Gimnázium Volt Növendékek Egyesületének tiszteletbeli elnöke, az Egyesület más tagjai, *Vattamány Zsolt*, Erzsébetváros polgármestere, valamint iskolánk érdeklődő tanárai és diákjai.

A sors különös kegye folytán abban a megtiszteltetésben részesültem, hogy megemlékezhettem Wigner Jenőről, a tudósról, az emberről, a tanárról.

Ki is volt Wigner Jenő? A New York Times szellemes megfogalmazása szerint Wigner egyike volt azoknak a Budapesten született és nevelkedett tudósoknak, akik azért mentek Nyugatra, hogy átalakítsák a modern fizikát. És valóban.

Wigner Jenő szerencsés ember volt. „A téridő egyik legalkalmasabb helyén”, abban a XX. században született Budapesten, amely a fizika tudományát szédítő sebességgel emelte a magaslatokba.

A Király utcai szülőházán emléktábla található. A Budapesti Ágostai Hitvallású Evangélikus Főgimnáziumba járt, ami akkor „Magyarország egyik legjobb iskolája” volt, ahogyan *Harsányi János* Nobel-díjas tudósunk írta emlékirataiban. Wigner Jenő Neumann fölött járt egy évvel. Középiskolai tanulmányait követően a Műegyetemre iratkozott be, amely nem elégítette ki egyre növekvő tudásvágyát, így 18 évesen a Berlini Műszaki Egyetem hallgatója lett.

Bár a Vegyészmérnöki Karra iratkozott be, érdeklődése a fizika felé fordult. Következő kivételes szerencséje, hogy akkor Berlin volt a fizika világközpontja. A Berlini Egyetemen tartotta heti üléseit a Német Fizikai Társulat, ahol egymás mellett ült *Einstein*, *Planck*, *Heisenberg* és *Pauli*, hogy csak a legnagyobb neveket említsem. Itt ismerkedett meg *Szilárd Leóval*, akihez élete végéig hú barátsággal kötődött.

A berlini évek után, Hitler hatalomra jutását nem várva meg, barátaival együtt Amerikában telepedett le. Wigner néhány év kitérővel Princetonban élt és kutatott

1995. január 1-jén bekövetkezett haláláig. Még nyolcvan éves korában is a fizika több területén önálló tudományos kutatást folytatott. Munkásságát 61 éves korában, 1963-ban Nobel-díjjal jutalmazták.

Wigner, Heisenberg, Dirac és Neumann, ők négyen végezték el a kvantummechanika klasszikus fizikától immár független megalapozását, amely bevészte nevüket a tudomány történetébe.

Érdekeséggépp megemlítem, hogy a – ma is működő – Fasori Arany János Önképzőkörben 1919-ben 17 évesen már ugyanezen témán dolgozott. Beadott házi dolgozatára érdemkönyvi (bizonyítványba kerülő) dicséretet kapott tanáraitól, *Mikola Sándortól* és *Rázt Lászlótól*.

A fasori tanárok a legkiválóbb diákokat szombat délutánonként kávéházba hívták, ahol nem a pesti pletykákról, hanem a differenciálszámítás rejtelméről beszélgettek. A kávéházi mulatságok kiegészítéseként a diákok a mai 309-es számú előadóban fizikagyakorlatra jártak, ahol Mikola Sándor pipával pőfékelve figyelte diákjai fáradozásait. Érdemes megemlíteni, hogy a fizika elméleti oktatása mellett Mikola Sándor vezette be a fizikai gyakorlatokat is. Az ő tankönyvből merítette középiskolai ismereteit: ebben Newton tehetetlenségi törvénye „téltlenség” törvényeként szerepelt. Sem ő, sem kollégái nem fukarkodtak a diákok dicséretével, amit Wigner hazalátogatásaikor is meleg szívvel emlegetett. Rázt László a gimnázium főigazgatói címéről is lemondott azért, hogy minden idejét tehetséges diákjainak szentelje.

Wigner Jenő a kvantummechanikán túl a csoportelméletben, a részecskefizikában, az energetikában, a szilárdtest-fizikában és az asztrofizikában egyaránt maradandót alkotott. A II. világháború alatt részt vett az első atomreaktor tervezésében.

Magyarországi látogatásai közül két eseményt szeretnék kiemelni. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem 1987-ben avatta díszdoktorává, míg a Magyar Tudományos Akadémia tiszteletbeli tagjává 1988-ban választották. Az ő sok szerencséje mellett én is szerencsésnek érezhetem magam, hiszen személyesen találkoztam vele. Pontosan emlékszem a dátumra, 1987. november 18. Egyetemi előadásaink a Múzeum körüli TTK D épületében voltak, az akkori Elméleti Fizika Tanszéken. „Fénysebességgel” terjedt a hír, hogy Wigner előadást tart, így a teljes Fizika Tanszék tanárostul, diákostul gyorsuló mozgással vette be a Gólyavárat, hogy helyet szerezhessen a tudós közeli gravitációs terében. Az őszi nap lágy sugarai csendes érdeklődéssel hatoltak át a hatalmas ablaktáblákon. A makro- és a mikrovilág találkozásáról volt szó, és ennek kutatására lelkesített minket, hallgatókat. Az ekkor 85 éves Wigner friss, a legújabb kutatási eredményeket is magába foglaló már-már szónoki beszéde úgy hatott a hallgatóságra, mint a hosszú őszi délután csendjében a mélyhegedű hangja. Úgy éreztem, hogy valóban találkozott a mikro- és makrovilág.

Ezután került sor díszdoktorrá avatására a Jogi Kar dísztermében, rendkívül ünnepi hangulatban.

A Szózat hangja meghatotta a tudóst, aki látható érdeklődéssel kutatta emlékeiben a dal forrását.

Wigner Jenő magyar voltát soha nem tagadta meg, de érezte, elszakadt szülőföldjétől.

Tudományos munkássága örökös büszkesége gimnáziumunknak és nemzetünknek egyaránt.

Befejezőként álljon itt Wigner ars poetica:

„Igazi boldogság tudni, hogy fizikus vagyok. Mi más mérhető ehhez, mint a szerelem?”

PALÁGYI GYÖRGYNÉ,
Budapest-Fasori Evangélikus Gimnázium
2015. június 26.